

Walter Lorenz: Európai szociális munka – univerzális alapelvek és kulturális érzékenység¹

Bár időnként kétségbe esünk a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeitől (Adams 2000), amelyek hivatásunk meghökkentő sokféleségéről tanúskodnak, a szociális munka általában túllép a nemzeti vonatkoztatási kereteken, és így nemzetközisége kétségen felül áll. Ez politikai állásfoglalásnak hangzik, és annak is szántam. A szociális munka úttörői a hivatás professzionalizációjának hajnala óta azt akarták, hogy amikor az államhatárokon túlmutató kapcsolatokat építettek, tapasztalatcseréket bonyolítottak, nemzetközi szerveződések hoztak létre, akkor internacionalizmusukat politikai állásfoglalásnak tekinték. Az olyan asszonyoknak, mint Jane Addams az Egyesült Államokban (Branco 2016), Alice Masarykova Csehszlovákiában (Kubickova 2001), Helena Radlinska Lengyelországban (Lepalczyk és Marynowicz-Hetka 2001) és Alice Salomon Németországban (Kuhlmann 2008) a szociális munka nemzetközi szinten való művelése és fejlesztése az újonnan létrejött hivatás autonómiája érdekében kidolgozott stratégia volt, és ily módon politikai eszközként szolgált arra, hogy megakadályozzanak minden olyan kísérletet, ami a professziót a nemzeti szociálpolitikai célok közvetlen kiszolgálójává kívánta volna tenni, és ezzel beszorította volna a közszolgáltatások státuszába. És nem a professzió önérdeke motiválta ezt az internacionalizmust, hanem a hivatás értékelkötelezettsége a kliensek, mint jogokkal rendelkező személyek méltósága iránt, tekintet nélkül arra, hogy milyen státusszal bírnak a nemzet polgáraiként, vagy milyen helyet foglalnak el a politikai egységben. Jane Addams, aki úttörőként a chicagói settlement mozgalomból emelkedett ki, 1931-ben megkapta a béke Nobel-díjat azért, mert 1919-ben alapító tagja volt a Nők Nemzetközi Szövetsége a Békéért és a Szabadságért (Women's International League for Peace and Freedom²) nevű egyesületnek, valamint elkötelezettségéért aziránt, hogy a nagyhatalmak tegyék le a fegyvert, és dolgozzanak ki igazságos békeszerződéseket (Shields 2017).

Természetesen a szociális munka nem lehetett olyan egyszerűen nemzetközi tudomány, mint például a pszichológia vagy az orvoslás, amelyekkel kapcsolatban elmondható volt, hogy „az emberek emberek” tekintet nélkül kulturális, etnikai vagy nemzetiségi hovatartozásukra, és az univerzális pszichológiai vagy fizikai felépítés alapján létrehozhatók nemzetközileg is értékelhető oktatási protokollok, valamint nemzetközi szttenderdek. Így ezeknek a tudományoknak és gyakorlati módszertanoknak lehet és lesz azonnali nemzetközi értéke, és ezeknek a professzióknak a „nemzetköziesítése” sosem minősül vitathatónak, bár a globális szttenderdek összeillesztése a kulturális érzékenységgel még az orvoslásban is kihívást jelent (Eichbaum 2015). A szociális munkának tiszteletben kell tartania a kulturális különbségeket, mivel ez közvetlenül befolyásolja azt, hogy mi minősül szociális problémának vagy kulturálisan érzékeny megoldásnak. A szociális munka a nemzeti szociálpolitika vonatkoztatási rendszerében működik annak érdekében, hogy hatékonyan lehessen

¹ Az előadás elhangzott a Szociális Munka Napja konferencián Budapesten, 2019. November 11-én.

² A szervezet ma is létezik. Lásd:

https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_International_League_for_Peace_and_Freedom (2020. 03.27.) (a fordító)

összeilleszteni a kliens szükségleteit az elérhető legjobb erőforrásokkal, másrészt a szociális munkások igyekeznek rábírní a szociálpolitikai döntéshozókat, hogy tegyenek elérhetővé ilyen forrásokat azokon a területeken, ahol azok hiányoznak. De pontosan az a szociális munkás professzió sajátossága, hogy képes kezelni azt a feszültséget, ami egyrészt a szociális munka gyakorlat kiindulópontjaként és céljaként megjelenő univerzális emberi elvek, mint a méltányosság, az egyenlőség és méltóság, valamint másrészt ezeknek a konkrét történeti és politikai viszonyok közötti alkalmazása között alakul ki.

Az 1920-as és 1930-as évek korai szociális munka oktatóinak internacionalizmusa még feltűnőbb, mivel élesen szemben állt az Európában uralkodó politikai irányvonallal, ami az első világháborút lezáró Párizs környéki, a Versailles-i békeszerződéssel záruló tárgyalások után kialakult. Ezek a békeszerződések több európai nemzetállam határait változtatták meg, Németország területét megkurtították, a trianoni békeszerződés pedig több részre osztotta fel az Osztrák-Magyar Monarchiát, mely országok népét egyszerre lelkesítette és riasztotta az önállóság lehetősége. Az első világháború után újonnan létrejött kelet-közép-európai államoknak minden esetben nem pusztán nemzeti önazonosságukat kellett megerősíteniük kevert nemzetiségi összetétellel kialakított, addig sosem létezett területi egységekben, mint amilyen Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország és a balti államok, hanem újra kellett alkotniuk a társadalmi szolidaritás szövedékét is. Egyike volt az ilyen nemzetépítő intézkedéseknek a szavazójog kiterjesztése, különösen a nőkre. Másrészt mindenek előtt a jóléti állam fejlődése, minden különböző formájában az, amit az új államok megerősödésének létfontosságú elemének tekinthetünk. Ennek központi eleme a társadalombiztosítási modell volt, amit 1871-ben vezetett be Bismack kancellár a német egyesítés nyomán létrejött második birodalom részeként, ezt a modellt nagyjából követve vásárolták meg az új államok a társadalmi békét. Lengyelországban és Csehszlovákiában meglehetősen hatásosak voltak a jóléti intézkedések az 1920-as években, míg Magyarországon a helyzetet bonyolultabbá tette a polgárháború és az ezt követő társadalmi polarizáció. A közép-kelet-európai országok mind rájuk jellemző utakat követtek, ahogy Ingot megállapítja: „Egy sajátos politikai rezsim létrejött, kudarca, átalakítása és/vagy változása erőteljesen befolyásolta a régióban a szociálpolitika kulcsfontosságú intézményeinek kialakulását, „beérését” (az összes nagyobb társadalmi csoportot lefedő társadalombiztosítási rendszer létrejöttét)”(Ingot 2008, 55). Pontosán a két világháború közötti periódusnak ez a korai szakasza volt az, amikor a szociális munkások intézményesítették és megerősítették a professzió nemzetközi vonatkozásait a szociális jólét első nemzetközi konferenciáin való aktív részvétellel, és megalapították azt, ami később a Szociális Munkások Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Social Workers³) lett. Csak amikor Németországban hatalomra került a nemzetiszocializmus, akkor kérdőjeleződött meg ez az internacionalizmus, és ekkor történt, hogy Németországban és kisebb mértékben Olaszországban igyekeztek a professziót a nemzeti mellett elkötelezni, és ekkor jelent meg a szociális munkában a nacionalista és rasszista szociálpolitikai irányzat.

³ <https://www.ifsw.org/> (2020.03.27.)

A náci pusztítás és a háború utáni európai rekonstrukciós periódus idején Európa keleti és nyugati országai, bár különböző utakat követtek, de mindkét fél megegyezett abban, hogy a nemzeti identitás átdolgozása közepette a népesség jólétének kérdéseit nem lehet más, sürgős ügyek mellett marginálisnak tekinteni. A szociális elkötelezettség a kapitalista Nyugaton és a szovjet függésbe kerülő közép-és kelet-európai államokban alapvetően eltérő ideológiai megközelítésben gyökerezett, de nagyon hasonló célt követett: mindkét rendszernek szüksége volt arra, hogy „megjutalmazza” a népét a háború alatti szenvedésért és önfeláldozásért; azon országokban, amelyeknek szövetsége legyőzte a náci Németországot, a kormányok bizonyítani igyekeztek, hogy „megérte” harcolni egy jobb világért, és a „jobb” a szociális állampolgáriság létrejötte volt (T. H. Marshall kifejezésével, 1964), ami összekapcsolódott a politikai állampolgáriság megerősítésével. A legyőzött országokban a jobb világot a társadalmi igazságtalanság megszüntetésével azonosították, ugyanis a kirívó társadalmi egyenlőtlenségek korábban termékeny talajt biztosítottak a nácizmus és fasizmus hamis propagandája számára, de a demokrácia csak úgy tudta elnyerni e népek tetszését, ha a (nemzeti vagy kommunista) szocializmus alternatívájaként megjelenő kapitalizmus romboló hatásait megszelídítik. Ez volt a másik indok a szociális védelem különböző formáinak létrehozásához, mellyel mindkét ideológiai rendszer azt kívánta a versenyben demonstrálni, hogy képes a saját politikájának égisze alatt megszüntetni a szociális problémákat. Különösen Nyugat-Németországban a „szociális piacgazdaságot” egyértelműen ezzel a versennyel összefüggésben találták ki, és ezért hangsúlyozták azt a célt, hogy a munkásosztályt reprezentatív szervezetein, a pártján és szakszervezetein keresztül összhangba hozzák a demokratikus kapitalizmus programjával.

A szociális munkát és a szociális munka oktatását ez a program formálta Németországban a második világháború után. Nyugat-Európában ez a társadalmi és gazdasági rekonstrukció nemzetközi programjának része lett minden országban, akár támogatták a fasizmust korábban, akár annak áldozatai voltak, és ezt vitték be az antikommunista szövetségbe, a NATO-ba. Az 1950-es és korai 60-as években több fejlesztési programot indítottak egyesült államokbeli és brit szervezetek az olyan országokban, mint Németország, Olaszország és Görögország azzal a céllal, hogy szociális munkásokat képezzenek ki annak szellemében, amit a szociális munka univerzális modelljének tekintettek, és ami három módszert tartalmazott: az esetkezelést, a csoportmunkát és a közösségi munkát. Mindegyik középpontjában az „önrendelkezés” értéke, valamint a közös döntéshozáson alapuló társadalmi alkalmazkodásért vállalt felelősség állt. Hallgatólagosan vagy néha kifejezetten ez a demokrácia elveinek támogatását jelentette, és ezáltal csökkentette a félelmet, amit a szociális munka „szociális” része keltett a konzervatív körökben, akiket a „szociális” a szocializmus elveire emlékeztetett. Némiképp ironikus volt például ebben az összefüggésben, hogy az amerikai állampolgár Gisela Konopka a segélyprogram részeként szociális csoportmunka kurzusokat tartott Nyugat-Németországban az 50-es években, és azt a módszert tanította, amit ő maga fejlesztett ki németként az 1930-as években, mielőtt szocialista meggyőződése és Hitler elleni kiállása miatt menekülni volt kénytelen a hazájából. De ezekben az években az angol nyelvű szociális munka módszerek és kézikönyvek „tudományosan semlegesnek” számítottak, és több európai nyelven így jelentek meg, miközben a törekvő egyetemi oktatók a Fulbright ösztöndíj révén szereztek szociális munkás egyetemi képzettséget az USA-ban, hogy ezután egyetemi állásokat tölthessenek be a kontinentális Európában, ahol ekkor a szociális munka még nem számított egyetemi

diszciplínának. Az Egyesült Királyságnak nyilván megvolt a maga tradicionális egyetemi szociális munka oktatása és professzionális gyakorlata, és az északi országok szintén gyorsan alkalmazták az „univerzális modellt” (Lorenz, 2006).

Annak ellenére, hogy a szociális munka fejlődésének ebben a fázisában nemzetközinek látszott, az internacionalista jelleg és értékrend sohasem tematizálódott, és a szociális munkás hallgatókat valójában arra intették, hogy a módszereken keresztül tanulják meg az embereket úgy kezelni, „mint embereket”, és ne feszegessék a kulturális és etnikai különbözőségeket, mivel úgy tartották, ez ajtót nyit a diszkriminációnak. Csak az 1970-es és 1980-as években kérdőjeleződött meg az univerzalizmusnak ez a típusa (és az ezen nyugvó hegemon program), ami az olyan társadalmi mozgalmak eredménye volt, mint a feketék polgárjogi mozgalma vagy a feminizmus második hulláma, amelyek azt követelték, hogy vegyék figyelembe az identitások különbözőségeit, és ezzel támogatták a „különbözéshez való jogot”. Hirtelen megkérdőjeleződött a fekete gyerekek „jó nevelőszülőkhöz” való elhelyezése, ha nem vették figyelembe bőrük színét vagy vallási hovatartozásukat, megírták a feminista szociális munka vagy a fekete szociális munka módszertani kézikönyveit, és számos nyugat-európai országban megjelent a szociális munka módszerek és diskurzusok „benszülött” tradícióinak átértékelése, ugyanakkor megkérdőjeleződött az Egyesült Államok hegemoniája is ezen a területen. Ebben az időszakban a szociálpedagógiát „újra felfedezték” a „szociális professziók” jól megalapozott részeként, abban az értelemben, hogy például Németországban e diszciplínának nagyon tiszteletre méltó egyetemi hagyományai vannak, míg az olyan országokban, mint Hollandia és az északi államok a szociálpedagógusok a szociális munkásokkal egyenrangú professzionális státuszt foglalnak el, ugyanakkor új és „haladó” címek és gyakorlatok jöttek létre, mint az „animáció” Franciaországban és Olaszországban, vagy a „közösségi nevelés” Skóciában (Lorenz, 2008).

Ezek a fejlemények – bár a lehetőség adva volt – nem vezettek automatikusan a szociális munka nemzetköziségének fokozódásához a nyugati akadémiai körökben. Ez is az uralkodó szociálpolitikai irányzat hatását tükrözte, ugyanis az Európai Gazdasági Közösség (EEC, az Európai Unió elődje) ugyan növekedett, a nemzetállamok célja azonban előjogaik minél teljesebb megőrzése volt, ezért az európai egységesülési folyamat ebben az időben tisztán gazdasági célokat követett. Ezekben az évtizedekben, a nyugat-európai országokban a szociális munkás diskurzus erősen átpolitikázódott, és a szociálpolitikák különböző formáit alátámasztó eltérő politikai irányzatok kerültek a viták fókuszába, ami kezdte megkérdőjelezni a személyközpontú változási folyamatok központi szerepét a szociális munka módszerek esetében. Az irányzatok összehasonlítása túlnyomórészt a politikai elméletek összevetésével ment végbe, és kevésbé annak alapos vizsgálatával, hogy milyen viszony van a szociálpolitikai „rezsimek” és a szociális munka gyakorlatának sajátos nemzeti formái között. Csak amikor az európai projekt óvatosan elkezdett túlmenni az eredeti, pusztán gazdasági programon az 1980-as években, és az egyetemi oktatás kulcsszerepet kapott abban, hogy a jövő szakemberei és egyetemi elitje Európa-pártiak legyenek, a szociális munka oktatói csak akkor ragadták meg a lehetőséget, amit az ERASMUS program kínált, és vállalkoztak nagyon intenzív európai tanár és diák cserekapcsolatokra, ekkor hozták létre például az első „tematikus hálózat” (Thematic Network) projektet arra, hogy vizsgálják a szociális munka jelentésének – több vonatkozásban zavarba ejtő – sokféleségét. Bár az ERASMUS program adminisztratív projektgazdájának többé-kevésbé nyílt célja volt a különböző címek és módszerek közötti „harmonizáció”, ennek

a törekvésnek a hálózat tagjai mereven ellenálltak, és e helyett kinyilvánították, hogy a szociális munka professzionális és tudományos sajátossága nem a pozitivista egységben rejlik, hanem a képességben, hogy az emberi lét univerzális aspektusainak figyelembe vételét kombinálják annak tudatosításával, ahogy ezek sajátos politikai és kulturális kontextusban jelennek meg, és ezáltal folyamatosan kritikai vizsgálat tárgyává teszik az adottnak tekintett előfeltevéseket (Lorenz, 2007).

Ahogy Nyugat-Európában a fejlődés egy nyomvonalat követett, a kommunista Közép- és Kelet-Európában szintén egyfajta sajátos, az ideológiai ígéreten alapuló egység figyelhető meg. E szerint a „létező szocializmus” maga a válasz a szociális problémákra, és ezért megszűnik (hivatalosan) a szociális munkások iránti szükséglet. Bárki, aki a „terepen” figyelte a szituációt, és igyekezett fenntartani, vagy éppen megnyitni a szórványos kapcsolatokat a vasfüggönyön keresztül, tudta, hogy ez az ideológia hamis, és a kommunista országok nem csak újratermelték a „klasszikus” szociális problémákat: a szegénységet, a diszkriminációt, a személyes konfliktusokat, a bűnözést és a szerfüggést például, hanem megtermelték a maguk sajátos, a társadalmi-politikai kontextusban gyökerező problémáit, mint amilyenek az elme egészségügyi problémák bizonyos formái vagy a direkt politikai természetű konfliktusok. Közép- és Kelet-Európa országai mindazonáltal nagymértékben különböztek egymástól abban, hogy milyen formában válaszoltak ezekre a társadalmi jelenségekre, és ez esetben is bizonyos mértékű kapcsolatban volt ez a mód az éppen adott politikai konstellációval. A szakemberek széles köre vagy a szakszervezetek tagjai láttak el „szociális munka típusú tevékenységeket”, gyakran odáig menve, hogy azt már „helyettesítő struktúrának” nevezhetjük (Hering 2007, 2017). Például elmondható, hogy Jugoszláviában itt-ott megjelentek olyan tevékenységek, amelyek hasonlóak voltak a nyugati szociális munka modellekhez, amelyeket a kommunizmus sajátos „szociális” verziójának tekintettek (Zavirsek, 2006), Csehszlovákiában a közszolgálatban voltak munkavállalók, akik a „szociális kérdésekkel” foglalkoztak, míg az olyan államokban, amelyekben a katolikus egyház megőrizte központi szerepét, mint Lengyelországban és Litvániában, a szociális munka típusú tevékenységeket az egyházon belül végezték. Budapesten, a Ferge Zsuzsa körébe tartozó szociálisan elkötelezett szociológusok, beleértve Hegyesi Gábort, a nagy lakótelepeken olyan munkát végeztek, amely egyértelműen a szociális és közösségi munka minden jellemzőjével bírt, de nem hivatalosan nem nevezték annak. Különösen sokatmondó Konrád György (1998) „A látogató” című könyve, ami megdöbbentő erővel írja le egy szociális munkás gyakorlati dilemmáit, aki egy gyermek gondozása közben spontán módon ugyanazokat a megbirkózási mechanizmusokat alkalmazza, mint a gyermek szülei, amelyek miatt a gyámhatóság a gyermeket eredetileg védelembe vette.

És mindezek után jöttek 1989 váratlan eseményei, amelyek következtében az európai társadalmak politikai kontextusa és ezzel a szociális munka ismét megváltozott. A változások nyilvánvalóan drasztikusabbak voltak a poszt-kommunista országokban, ahol az új szociálpolitikai intézkedések nyomán létrejöttek a szükséges támogató és a területi szolgáltatások, hogy foglalkozzanak azokkal a problémákkal, amelyek a korábbinál sokkal differenciáltabb és szelektívebb jóléti rendszerből eredtek. Nagyon nehéz a szociális munkának a Közép- és Kelet-Európában az 1990-es években kialakult különböző formáiról általános képet adni, de több mint 30 év távlatából néhány általános jellemzőt megállapíthatunk. Ugyanúgy, ahogy a második világháborút közvetlenül követő időszakban Nyugaton, a szociális munkát stabilizáló tényezőnek tekintették, mivel egyrészt hozzájárult az új, demokratikusan

megválasztott kormányok legitimációs szükségleteinek kielégítéséhez, másrészt segítette a megküzdésben a biztonságukat elvesztő embereket, akik megtapasztalták a több felelősséget és függetlenséget hozó változásokat. Az elképzelés, hogy a politikai kontextus valami teljesen újat jelent az érintett országok számára, ami ezért új intervenciós módszereket, valamint egy új professzió jelenlétét követeli, megnövelte az igényt a szociális munka importálása iránt olyan országokból, ahol a kapitalista jóléti elvárásokhoz illeszkedő szociális munka modellek alakultak ki. Ugyanakkor válaszul erre az igényre sok nyugati egyetemi ember és oktatási szervezet lelkesen „exportálta” egész képzési programját, gyakran olyan civil szervezetek közreműködésével, amelyek vagy a kommunista rendszer viszonyai között is valamilyen formában léteztek (különösen a katolikus karitás), vagy amelyek általában erős nemzetközi orientációval rendelkeztek. De ahogy a nyugati szociális munka oktatókkal a cserekapcsolatok elmélyültek, a keleti blokkban dolgozó kollégák körében annál világosabbá vált, hogy vannak „hazai” hagyományok is, amelyeket fel kell fedezni és figyelembe kell venni, amikor meghatározzák azt a megközelítést, ami illeszkedik a sajátos jóléti rezsimhez, az adott ország kulturális és politikai orientációjához, valamint szükségleti struktúrájához. Ily módon a szociális munka és a szociális munka oktatás többféle megközelítését látjuk Közép-Kelet-Európa országaiban, amelyek bizonyos mértékig hasonlóak ahhoz, amit a második világháború utáni évtizedekben a nyugati államokban láthattunk. A szociális munka oktatása elterjedt az egyetemeken és más felsőoktatási intézményekben, viszont tisztázatlanok maradtak a szociális munka diszciplína sajátosságai és az olyan professziókkal érintkező határai, mint a társadalomkutatói, valamint az egészségügyi hivatások közösségi és rehabilitációval foglalkozó formái, ezért a szakma képviselője a tudományos és szakmai egyesületekben szintén eltérő módokon alakult.

De nem csak ezek a kérdések érdekesek a poszt-kommunista országokban. Most látjuk, hogy az 1989-es események jelentős változásokat jeleztek a nyugat-európai jóléti politikában és struktúrákban is. Az 1980-as években a neoliberais gazdasági elvek kezdték áthatni a politikát, aminek a hatását leginkább a szociálpolitika területén érzékelték az állampolgárok, és 1989 után ezek hatása hatékony ellenállás nélkül vált uralkodóvá a nyugati államokban. A neoliberais propaganda a „Nincs alternatíva!” („There is No Alternative”, TINA) elvet harsogta, amit először Thatcher kormányfő hangoztatott, amikor a jóléti állam leépítéséről úgy beszélt, mint ami nem csak szükségszerű, hanem egyfajta visszatérés egy természetes antropológiai állapothoz, ami az emberi lényeket alapvetően függetlennek mutatja be, akik ezért mindenek előtt felelősek a saját döntéseikért és jólétükért. A jelszó, hogy „segély helyett munkát” („workfare not welfare”) a munkaerkölcs XIX. századi ideológiájához való visszatérést jelezte, annak minden kétértelműségével: inspiráló és büntető jellegével együtt (Hemerijk, 2013). A segélyek kiutalását egyre inkább ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a kedvezményezett akarjon dolgozni, és ez így volt a jóléti szükségletek minden szektorában, olyan esetekben is, amikor a munkavégzés valójában lehetetlen volt. Ezzel párhuzamosan a szakszervezetek munkájának ellehetetlenítése oda vezetett, hogy gyengültek a szerződéses munkafeltételek, és így egyre többen kényszerültek bizonytalan állásokba, valamint emelkedett a „dolgozó szegények” száma. A neoliberais gazdasági elveket a decentralizáció és a magánvállalkozóknak való kiszervezés formájában bevezették a közszolgáltatásokban is. Az állami vállalatok – mint a posta- és telefonszolgáltatás, a vasút, az energia szolgáltatás, a hulladékszállítás, az úthálózat karbantartása, és így tovább – leépítése párhuzamosan haladt

azzal, hogy sok nem állami szociális szolgálat, mely korábban a hagyományos szubszidiaritási elv alapján működött, átalakult kvázi-piaci vállalkozássá, e mellett új szolgáltatásokat kínáló „start-up” cégek tömege jelent meg, melyek a finanszírozási lehetőséget a piaci versenybe való belépéssel igyekezett elnyerni. Kialakult a jólét piaca, különösen a gyermekek napközbeni gondozásának, a fogyatékkal élők és az idősek ellátásának területén, együtt minden ezzel járó kockázattal: a szolgáltatások elérhetetlenségének vagy a minőségi szttenderdek polarizációjának problémájával annak megfelelően, hogy a rászoruló képes-e a szolgáltatásért fizetni (Klenk & Pavolini, 2015).

Ezek a politikai változások jelentős hatással voltak arra, ahogy a szociális munkások kezelik és alkalmazzák szakmai tudásukat és szolgáltatáspolitikai elveiket. Sok országban a fokozatos bevezetéssel és különösen az új szolgáltatási struktúrát és jóléti alapelveket körülvevő és legitimáló politikai érvrendszerrel fogadtatták el a szociális munkásokkal a változásokat. Az utóbbi érvrendszer a szociális munka olyan központi elveivel operált, mint az önrendelkezés, önségítés, felhasználói részvétel, a felhasználók szükséglet-meghatározása és a közösségi jelenlét, de ezekből eszközt kovácsoltak a segítség korlátozásához, a piaci elvek bevezetéséhez úgy, hogy a felhasználóból fogyasztó lett, és ha a kliens nem mutatott készséget a feltételekhez való alkalmazkodásra, akkor következett a büntetés és a kontroll. Szervezetileg a diszkrecionalitás szakmai elve is átalakult adminisztratív kötelességgé, melynek értelmében a szociális munkások „utcai bürokratákként” nem vizsgálhatják a kliens szükségleteit szakmai tudásuk teljes eszköztárával, hanem ki kell mérniük azt a mozgásteret, amelyet a szoros szabályok megengednek, és a kliens szükségleteit e határok között kell interpretálniuk, így közvetítve a megváltozott jóléti rezsim szabályozó „lelkületét” (Nothdurfter, 2016).

Ahogy a keleti szociálpolitikák is a nyugatihoz hasonló elvekhez kezdtek alkalmazkodni, ugyanaz a szociálpolitikai kontextus alakította egész Európában a változások hatásainak variációit. A szociálpolitikai modellek „útfüggése” az északi államokkal és azok szociáldemokrata hagyományaival illusztrálható, ahol – bár a szolgáltatásokat szintén alaposan átstrukturálták, és a nem állami szervezetek nagyobb szerepet kaptak – a privatizáció nem érte el ugyanazt a mértéket és a jó minőségű közszolgáltatások ethosza is fennmaradt. Ezzel összefüggésben, az északi államokban a szociális munka megőrizte professzionális jellemzőit, a szakmai szervezetek igen erősek, és a gyakorlati jelentőségű kutatásokat túlnyomórészt egyetemi szinten végzik. A konzervatív – korporatista országokban, mint Németország és Ausztria, a változások sokkal áthatóbbak voltak. Mivel a nem állami szolgáltatóknak a szubszidiaritás elve miatt domináns szerepe van ezekben az országokban, a nem állami szervezeteknek a jellege a köztük kialakult erős piaci verseny miatt alapvetően megváltozott, új piaci szereplők is megjelentek, és ennek következtében a szolgáltatások felhasználóival való kapcsolat egyre inkább az árucserre formáját öltötte. Jelentős tény, hogy a szociális munkások száma növekedett és a szociális munkás képző intézményeket, különösen a szakfőiskolákat (*Fachhochschulen*) elárasztották a hallgatók, akik iskolai szocializációjukban már belsővé tették a közkeletű individualizmust, e mellett biztonságos munkaviszonyra törekednek, így nemigen hajlottak már arra, hogy megkérdőjelezzék a politikai kontextust, amelyben dolgoztak.

A neoliberalizmusnak a legnagyobb hatása az Egyesült Királyságban volt a szociális munkára, ahol a jóléti szektor egésze – kivéve azon belül az egészségügyet – hagyományosan reziduális elven működött. Amióta a gyakorlatot irányító elvek nagy része a „kockázatcsökkentés” érdekében jött létre, a szociális munkásokat egy sor bürokratikus szabály köti gúzsba, és ezek az elvek nagymértékben meghatározzák a kreativitás és az innováció mozgásterét is. A szociális munka kontroll funkciója a hétköznapiakban annyira nyilvánvaló, hogy a szociális munkásoknak igen nehéz beavatkozásaikat a kapcsolatépítési folyamatra alapozni. A fejlődést a „gondozási szektor” jelentős növekedése kíséri, és nem pusztán számban, hanem a közfigyelemben is, amit a gondozók képzése és a gondozás minősége élvez, és itt a szociálpedagógiai paradigmát hivatalos stratégiaként használják arra, hogy a gondozási szektorban némi – bár nagyon alacsony szintű – képzést nyújtsanak.

Ezeknek a professzionális jellemzőknek a jó része fellelhető a posztkommunista országokban is, ahol a szociális munkának szilárd helye van a szociálpolitikában, a szolgáltatások igen széles körében meghatározó a szerepük, és társadalmi értékük elismertsége is kétségtelen. Ugyanakkor kérdés, hogy ez a szociális munka iránti szükséglet és az, hogy számítani lehet a szociális munkásoknak a változó körülményekhez való alkalmazkodási képességére, klienseik iránti elkötelezettségére, valamint rugalmasságukra a módszertani paradigmák és akadémiai tudományos határok vonatkozásában, nem akadályozza-e meg a szociális munkásokat abban, hogy függetlenebb pozíciót vívjanak ki, és politikai szempontból határozottabb álláspontot képviseljenek a fentebb leírt folyamatokkal kapcsolatban. Mivel szükség van rájuk az emberek személyes szinten megjelenő problémáinak kezelésében, mint amilyen például a munkanélküliség (a fiatalok munkanélküliek helyzete kétségbeejtő például Olaszországban és Görögországban), a szegénység (a szegénységi ráta drámaian nő), a fogyatékos, a mentális probléma vagy bűnelkövetés miatti diszkrimináció, vagy az eredeti lakóhelyről való elűldözés; a krízis kezelő tevékenység és a kríziskezelő kompetencia könnyen eltakarja ezeknek a személyes történéseknek a tágabb politikai és gazdasági összefüggéseit. De ezek a kérdések minden szociális munkás közvetlen professzionális és tudományos ügyei, és nem csak azoké, akik a politikai aktivitás vállalása mellett döntenek, ugyanis, ami körülöttünk Európában (és azon túl) történik, a szolidaritás súlyos krízisét jelzi minden szinten.

Szembeszökő összefüggés van a szolidaritás válsága és az európai egységesülési projekt helyzete között. Az európai egység programja nem csak évek óta stagnál, de sok ország komolyan megkérdőjelezi annak kívánatosságát, és nem csak az Egyesült Királyság. Ez a jelenség párhuzamosan halad a szolidaritás erőteljes megkérdőjelezésével a szociálpolitikában. A nemzeti érdekeket ez esetben is szembe állítják a közös felelősség érdekeivel és a szolidaritással, amire a legjobb példa a méltatlan huzakodás a menekültek elosztásáról a tagállamok között. A nemzeti önzésben közvetlenül tükröződik az önzés, ami áthatja a neoliberális ideológia iránt elkötelezett nemzeti politikát, ahol az embereket, különösen a fiatalokat arra buzdítják, hogy „tegyenek magukért valamit”, és ne hagyatkozzanak másokra. Ez a szemlélet behatol a közvetlen személyes szférájába is, ahol a családi kapcsolatok és más lelki kötelékek egyre törékenyebbé és bizonytalanabbá válnak, és az egyének így magukra maradnak a mindent elsöprő kihívásokkal szemben (Rosanvallon, 2000).

Aggasztó, hogy a politikai reakció erre a problémára a szolidaritás természetes állapotát ecsetelő populista szólamdömping, ami a mindenre jó gyógyírnek állítja be a családot, az etnikai csoportot, a vallási közösséget (a kereszténységet éppúgy, mint az iszlámot), valamint a nemzetet. A személyes identitások törékenysége elleni védekezés magyarázhatja a nacionalizmus és a rasszizmus terjedését gyakorlatilag Európa összes országában. A szociális munkások túl jól ismerik oktatási és személyes tapasztalataikból adódóan, hogy ezek álmegoldások. A személyes identitás nem alapozható biológiai vagy nemzetiségi azonosságra, a stabil identitás azon a tanult képességen múlik, hogy az egyén integrálja a különbözőségeket, az egyénben magában éppúgy, mint az egyén kapcsolataiban másokkal. Ez az az üzenet, amit a szociális munkásoknak a szakmai felelősség ügyében hangoztatniuk kell és lehet, és ami nem függhet politikai előítéleteiktől vagy elkötelezettségüktől, ez jelenti az előfeltételét annak, hogy a személyes szinteken történő beavatkozásoknak értelme legyen és sikeresek lehessenek.

A szociális munkások közötti eszmecserék jelentik a legértékesebb eszközt ahhoz, hogy ez a felismerés nyilvánosságot kapjon és hatékony legyen. Elkötelezettnek lenni – ahogy sok kolléga elkötelezett – a valóban „európai” szociális munka létrehozása mellett, nem azt jelenti, hogy nem foglalkozunk a nemzeti, kulturális és vallási identitásokkal, sőt ellenkezőleg, ezek az ügyek csak akkor kerülnek konstruktív megvilágításba, ha a tágabb nemzetközi kontextusban értelmezzük őket. Ez az a tanulság, amit a szociális munka korai úttörői meg akartak tanítani nekünk, hogy függetlenek legyünk szakemberként a szűk nemzeti céloktól, mert csak így tudjuk megfelelőbben, humánusabban és személyközpontúbb módon szolgálni klienseinket a sajátos nemzeti, kulturális és közösségi összefüggésrendszerben.

Hivatkozások

- Adams, A. (Ed.) (2000): *Fundamentals of social work in selected European countries: Historical and political context, present theory, practice, perspectives*. Lyme Regis: Russell House.
- Branco, F. J. N. (2016): The circle of social reform: the relationship social work—social policy in Addams and Richmond, *European Journal of Social Work*, 19 (3–4), 405–419, DOI: 10.1080/13691457.2015.1084272-
- Eichbaum, Q. (2015): The Problem with Competencies in Global Health Education. *Academic Medicine*. 90(4):414–417, DOI: 10.1097/ACM.0000000000000665
- Hemerijk, A. (2013): *Changing welfare states*. Oxford: Oxford University Press.
- Hering, S. (2007): Traditions, Utopias, Deconstruction – Concepts of the Social State in the Eastern Bloc (1945-1990). *Social Work & Society* 5 (3), 88–99.
- Hering, S. (2017): Comparing East and West – a flashback on the history of comparative research in social work, *European Journal of Social Work*, 20:6, 801–810, DOI: 10.1080/13691457.2017.1318263
- Inglot, T. (2008): *Welfare States in East Central Europe, 1919–2004*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klenk, T. & Pavolini, E. (2015): *Restructuring welfare governance: marketization, managerialism and welfare state professionalism*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Kniephoff-Knebel, A., Seibel, F.W (2008): Establishing international cooperation in social work education. *International Social Work*, 51(6), 790–812.
- Konrad, G. (1998): *The Case Worker*. Budapest: Noran Books.
- Krastev, Ivan, and Stephen Holmes. (2018): Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents.” *Journal of Democracy* 29, no. 3 117–28.
- Kubickova, N. (2001): Historical portraits of important European leaders in social work. Alice Masaryk (1879-1966)--Czechoslovakia, *European Journal of Social Work*, 4:3, 303-311, DOI:10.1080/714889974
- Kuhlmann, C. (2008): Alice Salomon (Germany), President 1928/9–1946. *Social Work and Society* 6(1), online <https://www.socwork.net/sws/article/view/99/388>
- Lepalczyk, I. & Marynowicz-Hetka, E. (2001): Bulletin. Historical portraits of important European leaders in social work. Helena Radlinska (1879-1954) – Poland. A Portrait of the Person, Researcher, Teacher and Social Activist. *European Journal of Social Work*, 4:2, 191–210, DOI: 10.1080/714052868.
- Lorenz, W. (2006): *Perspectives on European Social Work – From the Birth of the Nation State to the Impact of Globalisation*. Leverkusen / Opladen: Barbara Budrich Publishers.
- Lorenz, W. (2007): The significance of European dimensions in the social professions, in Friesenhahn, G.J., Lorenz, W., Seibel F.W. (eds.) (2007), *Community Education and its contribution to a Social Europe: Concepts, Perspectives, Implementation*, Ostrava: ECSPRESS-Edition 3, Verlag Albert, pp 145–155.
- Lorenz, W. (2008): Paradigms and Politics: Understanding Methods Paradigms in an Historical Context: The Case of Social Pedagogy. *The British Journal of Social Work* 38(4):625-644-
- Marshall, T. H. (1964): *Class, Citizenship and Social Development*. New York: Anchor Books.
- Nothdurfter, U. (2016): The street-level delivery of activation policies: constraints and possibilities for a practice of citizenship. *European Journal of Social Work*, 19, no. 3–4, 420–440.
- Rosanvallon, P. (2000): *The new social question: rethinking the welfare state*. Princeton NJ: Princeton Univ. Press.
- Shields, P. (2017): *Jane Addams: Progressive Pioneer of Peace, Philosophy, Sociology, Social Work and Public Administration*. New York: Springer.
- Zaviršek, D. (2006): Spol, socialna skrb i obrazovanje za socialni rad u početku socijalističke vlasti u Sloveniji (Gender, welfare and social work education under socialism in Slovenia). *Annual of Social Work* 13 (1), 63–74.

Fordította: Kozma Judit